

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора філологічних наук, професора

Наталії Федорівни Венжинович

про дисертацію

Юліани Володимирівни Нестерович

«Семантико-когнітивні особливості концепту «зрадник»

у художніх текстах Романа Іваничука і Сергія Жадана»,

подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії

з галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія

в разову спеціалізовану вчену раду Тернопільського національного

педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

1. Актуальність обраної теми та її зв'язок із планами відповідних галузей науки.

Дослідження особливостей вербалізації художньої дійсності, образно-тропеїчної системи художньої мови як синтезу індивідуального, етнічного, універсального своєрідно синтезують традиційне й нове в мовознавстві, відкривають нові перспективні напрямки вивчення авторської мовотворчості, а тому посідають важливе місце серед проблем лінгвостилістики, лінгвопоетики, лінгвокультурології, етнолінгвістики, когнітивної лінгвістики. А саме таких аспектів торкається Ю. Нестерович у дисертаційній праці, присвяченій дослідженню семантико-когнітивних особливостей концепту «зрадник» у художніх текстах Романа Іваничука і Сергія Жадана, життя і творчість яких справили помітний вплив на розвиток української літератури ХХ – першої чверті ХХІ століття.

Юлія Нестерович цілком слушно, на наш погляд, зазначає, що відсутність у лінгвістиці фундаментальних праць, присвячених концептуальному аналізу поняття «зрадник» в українському етнолінгвокультурному просторі, а також соціально-політична ситуація в Україні, спричинена повномасштабною російсько-українською війною, зумовлюють актуальність теми дисертаційної роботи (див. с.29 дисертації), виконаної в межах планових наукових

напрямів «Проблемні питання сучасної лексикології, граматики та когнітивної лінгвістики» й «Рівнева організація сучасних лінгвосистем у когнітивному, соціолінгвістичному і лінгводидактичному вимірі», які опрацьовують викладачі кафедри української мови та славістики Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

2. Найістотніші наукові результати, що містяться в дисертаційній праці.

Проведене Юліаною Нестерович дослідження засвідчило, що проаналізована в роботі лінгвоментальна одиниця є однією з визначальних у прозових творах Р. Іваничука та С. Жадана, у яких позиціонує себе як морально-етичний етнокультурний концепт, представлений численними вербалізаторами, когнітивно багатогранний, полісемантичний, оцінно маркований.

Молода дослідниця з'ясувала, що у прозі обох письменників концепт «зрадник» демонструє розгалужений номінативний простір. Зокрема, серед його номінантів у творчості Р. Іваничука виокремлено багато негативно забарвлених іменників, що є синонімами до імені концепту. Подібне засвідчив також аналіз концепту «зрадник» у прозовій спадщині С. Жадана, де він презентований передусім іменем і його похідними та численними синонімічними до його імені номінаціями.

У художніх творах Р. Іваничука, на відміну від текстів С. Жадана, авторка виявила помітно більше номінацій на позначення віровідступників; осіб, які чинять доноси; людей із комплексом національної меншовартості. Ю. Нестерович з'ясувала, що специфіку лінгвалізації концепту «зрадник» у творах С. Жадана, порівняно з текстами Р. Іваничука, визначає широке використання обценної лексики; сленгової мови й жаргонізмів; засобів комічного, зокрема іронії.

Моделювання структури концепту «зрадник» підтвердило її польовий характер. Так, у творчості обох письменників ядро представлене іменем концепту, а приядерну зону формують синонімічні та близькі до нього назви.

Дисертантка простежила, що у прозовій творчості Р. Іваничука й С. Жадана відповідне концептуалізоване поняття осмислюється передусім як негативно марковане. Водночас вищий ступінь негативно оцінки демонструють

семантичні компоненти, що об'єктивують уявлення про зраду народу, батьківщини, віри; середній і мінімальний ступені – ті, що конотують інформацію про зрадників, які діяли несвідомо (через страх, хвилювання за життя рідних або розкаялися). Ю. Нестерович цілком слушно, на наш погляд, робить висновок про амбівалентну природу концепту «зрадник». Дисертантка встановила, що основними засобами вираження оцінності є емоційно забарвлена лексика, звертання, окличні й питально-риторичні речення, тропеїчні одиниці, іронія.

3. Новий доробок, одержаний здобувачем.

Ю. Нестерович уперше в українському мовознавстві комплексно проаналізувала концепт «зрадник» у художніх картинах світу Р. Іваничука та С. Жадана.

У дисертації концепт «зрадник» розглянуто в лінгвокогнітивному аспекті як ціннісне ментальне утворення, у якому сконденсовано всі словникові дефініції його імені, асоціативні зв'язки, а також семантичні смисли, зумовлені національними, етнічними, релігійними, культурними, лінгвальними, історичними особливостями, індивідуальним досвідом людини та суб'єктивним сприйняттям. Підтверджено, що досліджений концепт разом з іншими є важливим засобом реконструкції картини світу як унікального образу світобачення системного характеру, сформованого на основі індивідуального чи колективного досвіду, продукованого людською свідомістю внаслідок спостережень за навколишньою дійсністю.

Найбільш цінним у дослідженні вважаємо аналіз концепту «зрадник» за авторським алгоритмом, який передбачав:

- 1) визначення вербалізаторів концепту; 2) окреслення його структури із виокремленням у ній ядерної, приядерної та периферійної зон; 3) характеристику концептуальних смислів у межах відповідних лексико-семантичних груп; 4) дослідження оцінної маркованості концепту; 5) встановлення його специфіки в художній картині світу українських письменників; 6) зіставлення особливостей мовної об'єктивації аналізованого концепту в художній прозі Романа Іваничука та Сергія Жадана.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертаційній праці.

Подані в дисертації наукові положення, результати дослідження та рекомендації чіткі й обґрунтовані. Як основний використано метод *концептуального аналізу*, що передбачає моделювання й опис концептів та є одним із засобів реконструкції художньої картини світу. Визначення семантики аналізованого концепту в прозових текстах Р. Іваничука та С. Жадана забезпечує метод *компонентного аналізу*; виявлення сегментів, наділених авторами художніх творів додатковим змістом, – *методи контекстуально-ситуативного та інтерпретативного аналізу*; співвідношення текстових смислів з етнокультурною інформацією – метод *лінгвокультурологічного аналізу*.

Масив опрацьованих у дисертації творів сягає понад 9 000 сторінок – близько 6500 у Р. Іваничука та 2500 у С. Жадана. У ньому виявлено близько 5000 мікроконтекстів, у складі яких функціують вербалізатори концепту «зрадник». Констатуємо, що такий обсяг відібраного матеріалу є цілком достатнім для проведення дослідження та формування обґрунтованих його результатів.

Юліані Володимирівні Нестерович вдалося виявити особливості вербалізації, структуру, семантику, аксіологічні характеристики концептуалізованого поняття, з'ясувати спрямованість досліджених художніх картин світу на українську етнолінгвокультурну традицію та встановити індивідуально-авторську специфіку концепту «зрадник» у них. Уперше дискурсивні практики Р. Іваничука та С. Жадана стали об'єктом системного мовознавчого дослідження саме в зіставному аспекті; загалом уперше концепт «зрадник» розглянуто як важливий сегмент національно-мовної картини світу українців, значення якого помітно зростає в умовах постколоніалізму, війн і трансформацій ідентичності, що допомагає зрозуміти механізми формування/руйнування національної самосвідомості.

Висновки дисертації корелюють із її метою та скоординовані з

успішно зrealізованими завданнями. Усе це дає підстави вважати дисертаційну працю цілісним, науково виваженим, завершеним дослідженням.

5. Значення одержаних дисертантом результатів для науки й практики.

Імпонує нам обґрунтування дисертанткою теоретичного та практичного значення проведеного дослідження, Зокрема, Ю. Нестерович цілком мотивовано зазначає, що теоретичне значення роботи визначається її внеском у розвиток досліджень із когнітивної лінгвістики та лінгвоконцептології (подальшої розбудови зазнали поняття «концепт», «художня картина світу», унаочнено теоретичні положення про багатосаровість та динаміку концептів у мові); лінгвоаксіології (увиразнено розуміння ролі аксіологічного компонента в структурі концепту); етнолінгвістики та лінгвокультурології (поглиблено уявлення про особливості лінгвалізації концепту «зрадник» в українській етнокультурній традиції, систематизовано відомості про його семантико-когнітивну природу в художніх картинах світу Р. Іванчука та С. Жадана, встановлено закономірності реалізації етнолінгвокультурного та індивідуального в мовній об'єктивації вказаного концепту). Поза всяким сумнівом, погоджуємося з твердженням Ю. Нестерович про те, що практична цінність роботи полягає в можливості використання її результатів у викладанні навчальних курсів із лексикології та стилістики сучасної української мови, лінгвістичного аналізу художнього тексту, лінгвістики тексту, а також вибіркового дисциплін із когнітивної лінгвістики, лінгвоконцептології, лінгвокультурології, етнолінгвістики; під час створення навчальних посібників і підручників; у лексикографічній практиці, зокрема при укладанні словників мови Р. Іванчука та С. Жадана. Розкриття семантико-аксіологічної природи концептуалізованих понять, пов'язаних зі зрадою, зрадниками, на матеріалі художніх текстів українських письменників буде цікавим для інших науковців, як-от психологів, істориків, філософів, культурологів (див. с.26–27 дисертації).

6. Оцінка змісту дисертаційної праці та її завершеність.

Наукові результати повністю віддзеркалені в чотирьох розділах дисертації, скоординованих із завданнями, у вирішенні яких дотримано поетапності, чітко сформульованого алгоритму й методології дослідження. Реалізацію всіх

задумів Юліани Нестерович засвідчують аргументовані, продумані, досить докладні й вичерпні висновки до розділів та загальні висновки.

Заслуговує схвалення манера викладу матеріалу та відредагованість тексту. Суттєво увиразнюють дисертаційну працю таблиці, а також додатки.

7. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертаційної праці.

Позитивно оцінюючи результати дослідження, висловимо *міркування*, які переважно мають рекомендаційний характер і спонукають до дискусії:

1. У текстах С. Жадана помітне місце посідає обценна лексика та жаргонізми як засоби делегітимізації образу зрадника. У дисертації цей аспект згадано, проте хотілося б побачити глибший аналіз того, як саме ненормативна лексика впливає на трансформацію емотивної частки концепту в сучасному лінгвопросторі.

2. У роботі детально описано номінативне поле концепту, проте іноді межа між ближньою та дальньою периферією видається дещо розмитою.

3. Хотілося б почути коментар дисертантки про таке: а) у яких контекстах письменники розглядають пристосуванство як зраду? б) чи спостерігалися відмінності у вербалізації концепту «зрадник», якщо розглядати його через призму гендеру (чоловік/жінка)?

8. Повнота оприлюднення й викладення результатів в опублікованих працях.

Належною й переконливою вважаємо апробацію роботи, що доводить участь у міжнародних та всеукраїнських конференціях. 22 публікації, із яких 7 статей – у фахових виданнях України (категорії «Б»), одна з них у співавторстві, 15 праць, виданих за результатами всеукраїнських та міжнародних конференцій, цілком віддзеркалюють зміст дисертації.

9. Відсутність (наявність) порушень академічної доброчесності.

Юліана Володимирівна Нестерович сумлінно поставилася до написання дисертації, а також публікацій, у яких апробовано головні результати дослідження. *Порушень академічної доброчесності, фальсифікацій та сфабрикованих теоретичних положень не виявлено.*

10. Висновок.

Висловлені у відгуку міркування переважно мають дискусійний характер, вони не знижують наукового рівня дисертації, не впливають на її загальну високу оцінку.

Усе це дає підстави для висновку, що дисертація Юліани Володимирівни Нестерович «Семантико-когнітивні особливості концепту «зрадник» у художніх текстах Романа Іваничука і Сергія Жадана», подана на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія, є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагому теоретичну і практичну цінність. Вважаємо, що дисертаційна робота відповідає вимогам пунктів 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України №431 від 21.03.2022 р.), а її авторка, Нестерович Юліана Володимирівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки спеціальності 035 Філологія.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, професор,

завідувач кафедри української мови

Державного вищого навчального закладу

«Ужгородський національний університет»

Наталія ВЕНЖИНОВИЧ

